

умовах воєнного стану: як це відбувається?

08 серпня 2022

Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України визначено у статті 317 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК). Ця стаття діє у новій редакції від 7 серпня 2022 року у зв'язку із набранням чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» від 01 липня 2022 року № 2345–ІХ.

Народження та смерть фізичної особи є актами цивільного стану. З метою офіційного визнання і підтвердження таких фактів здійснюється їх державна реєстрація (ст. 2, 9 [Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»](#)).

За загальним правилом держава реєструє факти народження та смерті згідно з [Правилами державної реєстрації актів цивільного стану в Україні](#) (Розділ III, глави 1, 5).

Про встановлення фактів, що мають юридичне значення, може йтись, насамперед, коли відомо, що фізична особа народилась чи померла на відповідній території, але невідомо, в який час, і немає відповідних доказів, наприклад, через відсутність медичного свідоцтва про народження або (у визначених випадках) [довідки, лікарського свідоцтва про смерть](#). Тоді відділ державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС) не може зареєструвати народження або смерть особи і це зумовлює звернення до суду за встановленням відповідного факту у порядку окремого провадження. При цьому останнє слід відмежовувати від оголошення особи померлою, що здійснюється також в окремому провадженні, але з інших підстав

У ст. 317 ЦПК України йдеться про встановлення факту народження або смерті особи на:

– **території, на якій введено воєнний стан.** Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ч. 1 ст. 1 [Закону України «Про правовий режим воєнного стану»](#)). Наразі воєнний стан діє по всій території України згідно з [Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022](#).

– **території, на якій введено надзвичайний стан.** Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 [Закону України](#)

«Про правовий режим надзвичайного стану»);

– **тимчасово окупованій території України.** Тимчасово окупована Російською Федерацією територія України – це частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації Російської Федерації (ст. 1¹ [Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»](#)). Перелік територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), з квітня 2022 року визначається [Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року № 75](#) і періодично оновлюється.

Умови, за наявності яких можна звернутись до суду за встановленням відповідного факту:

- цей факт породжує юридичні наслідки, тобто від них залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб (наприклад, прав та обов'язків батька (матері), прийняття спадщини);
- чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення або заявник не має іншої можливості одержати (відновити) загублений (знищений) документ, що посвідчує факт народження або смерті на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України (наприклад, при народженні дитини у районі проведення бойових дій довідку було складено особою, яка не є медичним працівником та/або без повного дотримання [вимог до її змісту](#));
- встановлення факту потрібне заявникові для конкретної мети (наприклад, для призначення та виплати [одноразової грошової допомоги](#) у зв'язку із загибеллю військовослужбовця).

Встановлення факту **не може бути пов'язано із наявністю спору про право.** У разі виникнення спору про право суд залишає заяву

Встановлення фактів народження та смерті в умовах воєнного стану: як це відбувається? - Центр Верховенства Права без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 294 ЦПК України).

Заявники у справах про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України:

- батьки або один з них, їхні представники;
- члени сім'ї (коло осіб, які належать до членів сім'ї, встановлюється виходячи зі ст. 3 Сімейного кодексу України, рішення Конституційного Суду України (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») від 03 червня 1999 року у справі № 1-8/99);
- опікуни, піклувальники, особа, яка утримує та виховує дитину, інші законні представники дитини. Такими представниками є, зокрема, прийомні батьки (ч. 4 ст. 256² Сімейного кодексу України), батьки-вихователі (ч. 4 ст. 256⁶ Сімейного кодексу України). Для потреб захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, ст. 30¹ Закону України «Про охорону дитинства» встановлені спеціальні правила щодо законних представників таких дітей, зокрема, до їх числа віднесено патронатних вихователів.

Заявники у справах про встановлення факту смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України:

- члени сім'ї померлого, їхні представники. Слід зауважити, що належність до членів сім'ї може підтверджуватись низкою документів у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, наприклад, подружжя – свідоцтвом про шлюб, батьків і дітей – свідоцтвом про народження (ч. 3 ст. 27, ч.1 ст. 121 Сімейного кодексу України, ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2010 року № 1025 «Про затвердження зразків актових записів цивільного стану, описів та зразків бланків свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану». Належність до членів сім'ї жінки та чоловіка, які проживають спільно сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будинок

Встановлення фактів народження та смерті в умовах воєнного стану: як це відбувається? - Центр Верховенства Права
однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, може підтверджуватись, насамперед, судовим рішенням про встановлення відповідного факту, що має юридичне значення, або договором таких чоловіка та жінки, яким врегульовано проживання ними однією сім'єю.

- інші заінтересовані особи (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси). Наприклад, такою особою може бути спадкоємець за заповітом, який не є родичом чи іншим членом сім'ї. Змінами до ст. 317 ЦПК України розширено коло заявників чим усунуто проблему неврахування законних інтересів осіб, які не є родичами, існування якої підтверджується [судовою практикою](#).

Відповідно до вимог ст. 318 ЦПК України у заяві про встановлення факту має бути зазначено:

- 1) який факт заявник просить встановити та з якою метою;
- 2) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт;
- 3) докази, що підтверджують факт.

Докази, що підтверджують викладені в заяві обставини, додаються до заяви.

Оскільки у заяві слід відобразити **причини неможливості одержання документів**, що посвідчують факт, то слід навести **докази, які це підтверджують**. Такими доказами можуть бути, зокрема, повідомлення відділів ДРАЦС про відсутність запису акту цивільного стану, письмова відмова відділу ДРАЦС у вчиненні реєстраційної дії.

Слід враховувати, що акти (рішення, документи), видані незаконними органами та/або особами на тимчасово окупованій території, є недійсним і не створює правових наслідків. Виняток із цього правила зроблено для документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану (ст. 9 [Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та](#)

правовий режим на тимчасово окупованій території України»).

Такий підхід відповідає практиці ЄСПЛ (справи *Cyprus v. Turkey*, *Loizidou v. Turkey*), Консультативному висновку Міжнародного суду (ООН) у справі Намібії від 21 червня 1971 року, а також судовій практиці України.

Тобто у разі необхідності встановлення факту народження або смерті у суді, документи, що підтверджують ці факти, виданні незаконними органами та/або особами, можуть бути доказами.

Доказами також можуть бути різного роду свідоцтва, що видаються на підтвердження того чи іншого факту, як то свідоцтво про шлюб. Будь-які інші належні, допустимі, достовірні та достатні докази, що підтверджують факт народження чи факт смерті можуть бути додані до заяви. Так, у разі народження дитини сурогатною матір'ю як докази можуть бути долучені документи, що, зокрема, підтверджують факт народження нею дитини, [довідка про генетичну спорідненість](#) батьків (матері чи батька) з плодом, договір про застосування допоміжної репродуктивної технології.

У разі неможливості самотійно надати докази, заявник вправі подати клопотання про витребування доказів судом (ч. 1 ст. 84 ЦПК України). Суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази (ч. 2 ст. 294 ЦПК України).

В якості заінтересованих осіб у таких справах, як правило, залучаються органи реєстрації актів цивільного стану, інші члени сім'ї.

Заява у таких справах подається до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника.

Судовий збір у таких справах не справляється (п. 21 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір»).

Такі справи розглядаються невідкладно з дня надходження відповідної заяви до суду.

У рішеннях суду про встановлення факту народження особи мають бути зазначені встановлені судом **дані про дату і місце народження особи, про її батьків.**

Ухвалене судом рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України **підлягає негайному виконанню.** Його **оскарження здійснюється в загальному порядку.** Таке оскарження **не зупиняє виконання цього рішення.**

Копія судового рішення видається учасникам справи **негайно після його ухвалення або невідкладно надсилається** судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану **за місцем ухвалення рішення** для державної реєстрації народження або смерті особи.

Нагадаємо, що експерти Центру направили **пропозиції** щодо удосконалення проекту цього Закону до Верховної Ради України. Більшість із них було враховано в остаточному тексті Закону.

Матеріал підготувала Тетяна Федосєєва
в межах проекту **Центру верховенства права** та
Академії Фольке Бернадотта (**Folke Bernadotte Academy**)
«**Верховенство права під час війни**»